

5.6.5 [07.00.09] ТАЪРИХНИГОРӢ, МАЪХАЗШИНОСӢ ВА
РАВИШИ ТАДҚИҚОТИ ТАЪРИХӢ
5.6.5 [07.00.09] ИСТОРИОГРАФИЯ, ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ
МЕТОДЫ ИСТОРИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ
5.6.5 [07.00.09] HISTORIOGRAPHY, SOURCE STUDIES AND
METHODS OF HISTORICAL RESEARCH

ТКБ 9т (09)

DOI:10.51844-2077-4990-2023-1-45-50

**АҲАМИЯТИ ИЛМИИ
ОСОРИ М. Р. ШУКУРОВ ДАР
ТАЪРИХНИГОРИИ ҲАӢТИ
ФАРҲАНГИИ ТОҶИКИСТОН**

**НАУЧНОЕ ЗНАЧЕНИЕ
ТРУДОВ М.Р. ШУКУРОВА В
ИСТОРИОГРАФИИ КУЛЬТУРНОЙ
ЖИЗНИ ТАДЖИКИСТАНА**

**SCIENTIFIC SIGNIFICANCE OF
THE WORKS OF M. R. SHUKUROV IN
THE HISTORIOGRAPHY OF CULTURAL
LIFE OF TAJIKISTAN**

*Ганҷакова Матлуба Ганҷақовна, н.и.т., дотсенти
кафедрои таърихи халқи тоҷики ДДОТ ба номи
Садриддин Айни (Тоҷикистон, Душанбе)*

*Ганджакова Матлуба Ганджақовна, к.и.н.,
доцент кафедрои историю таджикского народа
ТГПУ им. С. Айни (Таджикистан, Душанбе)*

*Ganjakova Matluba Ganjakovna, candidate of
historical sciences, docent of the history department of
Tajik State Pedagogical Universities named after
Sadriddin Ayni (Tajikistan, Dushanbe),
E-mail: matluba.ganchaova@bk.ru*

Вожаҳои калидӣ: таърихнигорӣ, фарҳанг, муҳаққиқ, бойгонӣ, ҳуҷҷат, сарчашма, таърих, инқилоб, маҳви бесаводӣ, илм, адабиёт, санъат, матбуот, наириёт, зиёӣ, даврабандӣ

Мақола ба баррасии аҳамияти осори илмии яке аз таърихнигорони тоҷик М.Р.Шукуров дар инъикоси ҳаёти фарҳангии Тоҷикистон ихтисос ёфтааст. Қайд мешавад, ки дар таърихнигории миллӣ нақши М. Р. Шукуров оид ба омӯзиши ва таҳқиқи масоили фарҳангии Тоҷикистони шӯравӣ назаррас мебошад, зеро муҳаққиқ тавассути заҳматҳои пайваставу тулонии хеш бо истифода аз маводи нодири бойгонӣ, ҳуҷҷатҳо ва сарчашмаҳои таърихӣ тамоми ҷанбаҳои маданияти ҷумҳуриро мавриди таҳқиқ қарор дода, ба натиҷаи самарабахш ноил гардидааст. Тазаққур меравад, ки дар осори муҳаққиқ раванди инқилоби фарҳангӣ ва ғалабаи он дар шароити Тоҷикистон, маҳви бесаводӣ, фаъолияти мактабҳои нави шӯравӣ, илм, адабиёт, санъат, матбуот, наириёт, тайёр намудани кадрҳои маҳаллӣ ва ташаккули зиёӣони маҳаллӣ таҷассум ёфтаанд. Муаллифи мақола аз баррасии масъалаи мазкур ба чунин натиҷа расидааст, ки муҳимияти таҳқиқоти масоили фарҳангии М. Р. Шукуров дар даврабандии ҳаёти фарҳангӣ арзёбӣ мегардад.

Ключевые слова: историография, культура, исследователь, архив, документ, источник, история, революция, ликвидация неграмотности, наука, литература, искусство, пресса, издательство, интеллигенция, периодичность

Статья посвящена изучению проблемы научного значения трудов М.Р.Шукурова в историографии культурной жизни Таджикистана. Отмечается, что роль М. Р. Шукурова в изучении и исследовании культурных проблем советского Таджикистана в отечественной историографии весьма значима т.к. им рассмотрены, все стороны культуры республики, с использованием редких архивных материалы, документов и исторических источников. Подчеркивается, что исследованием охвачены процесс культурной революции и ее победа в условиях Таджикистана, ликвидация неграмотности, деятельность новых школ советского типа, наука, литература, искусство, печать, издательское дело, подготовка местных кадров и формирование местных интеллектуалов воплощаются в исследовательской работе. Оценивается важность изучения вопросов культуры М. Р. Шукуровым в периодизации культурной жизни.

Key words: historiography, study, culture, researcher, material, archive, document, source, history, revolution, elimination of illiteracy, science, literature, art, press, publishing house, intelligence, periodicity, significance, position

The article underlines that M. R. Shukurov has a great role in the study and research of cultural problems of Soviet Tajikistan in country historiography. Because of his continuous and long efforts, the researcher was able to study all aspects of the republic's culture using rare archival materials, documents and historical sources, and achieved a fruitful result. The process of the cultural revolution and its victory

in the conditions of Tajikistan, the elimination of illiteracy, the activity of new Soviet-type schools, science, literature, art, the press, publishing, the training of local personnel and the formation of local intellectuals are covered in the research works. The author recommends that the study of M.R. Shukurova's works in terms of periodization of cultural life will be useful.

Дар таърихнигории муосир омӯзиши таърихи фарҳанги Тоҷикистони шӯравӣ мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Зеро фарҳанг ҳастии миллат буда, маҳаки асосии пойдории давлатро ташкил медиҳад. Ибтидои асри XX баъди барқароршавии соҳти сотсиализм монанди дигар ҷумҳуриҳои собиқ иттифоқ дар ҳаёти фарҳангии халқи тоҷик дигаргуниҳои кулӣ ба амал омадаанд. Маҳз бо барқароршавии ҳокимияти шӯро ва ташкилҳои ҶМШС Тоҷикистон дар баробари дигар масъалаҳои рушди ҷомеа ба дигаргуниҳои фарҳангии ҷумҳури таваҷҷӯҳи ҳосе зоҳир гардида буд. Азбаски барои дар амал татбиқ намудани нақшаҳои ҷомеаи сотсиализм ва тараққиёти вазъи иқтисодӣ иҷтимоӣ пеш аз ҳама саводноккунонии оммаи халқ лозим буд, аз ин ҷиҳат бо суръати тез баҳри амалигардонии сиёсати фарҳангии ҷумҳури гардиданд. Марбут ба самти мазкур дар таърихнигории ватанӣ қорҳои зиёди илмӣ ба сомон расонида шудаанд, ки аз саводнакунонии оммаи меҳнаткашон дар солҳои аввали барқароршавии ҳокимияти Шӯравӣ маълумот медиҳанд.

Дар таърихнигории муосири Тоҷикистон масъалаҳои фарҳангии ҷумҳури мубрам ва талаботи рӯз буда, дар ин самт қорҳои зиёди илмӣ – таҳқиқотӣ ба анҷом расида бошад ҳам, аммо паҷушишҳо идома доранд. Бояд қайд намуд, ки дар таҳқиқи масъалаҳои гуногунҷанбаи фарҳангии ҷумҳури саҳми муҳаққиқон Б. Ғ. Ғафуров, М. И. Иркаев, И. О. Обидов, А. Ким, Л. Н. Демидчик, М. Р. Шукуров, Р. М. Масов, Н. Х. Нурҷонов, Н. К. Убайдуллоев, А. Қодиров, Л. Н. Додхудоева, Б. Т. Қобилова. Қ. Расулов, А. И. Усмонов ва дигарон назаррас мебошад. Маҳз бо омӯзишу таҳқиқоти олимони ба масъалаҳои гуногунҷанбаи фарҳангии Тоҷикистони шӯравӣ равшанӣ гузошта шуд.

Дар омӯзишу тадқиқи таърихи фарҳанги Тоҷикистони шӯравӣ саҳми Шукуров Мақсуд Раҳматуллоевич хеле бузург аст. Ходими шоистаи илми Тоҷикистон, доктори илмҳои таърих, профессор Шукуров Мақсуд Раҳматуллоевич олимост, ки тамоми ҳаёту фаъолияти илмӣ худро ба таҳқиқи таърихи маданияти даврони шӯравии Тоҷикистон сарф намудааст. Хусусияти ҳоси тафовутпазир ва афзалиятнокии фаъолияти илмӣ амалии олим дар он ифода меёбад, ки мазкур иштирокчиҳои фаъоли таҳаввулотии маданият дар ҷумҳури маҳсуб меёбад.

Дар таҳқиқоти олим масъалаи инқилоби маданият, таҳаввулотии ташаккули маданияти сотсиалистии тоҷик ва тамоми марҳилаҳои даврони шӯравӣ дақиқ дар шакли маҷмӯӣ ба риштаи таҳлил кашида шудааст. Қимати илмӣ осори М. Р. Шукуров дар таърихнигории ватанӣ баланд буда, таҳқиқоти муҳаққиқ ба масъалаҳои фарҳангии ҷумҳури бахшида шуда, бо истифода аз маводи фаровони бойгонӣ таълиф ёфтаанд.

Е.С. Шагалов навиштааст, ки тадқиқоти ҷанбагии М. Р. Шукуров аз дигар таҳқиқоти фароғири масоили ҳаёти фарҳангии Тоҷикистон, ки пеш аз ӯ ба анҷом расонида шудаанд, дар он тафовут дорад, ки фарҳанги маънавии Тоҷикистон дар доираи марҳалаи васеи таърихӣ таҳқиқ гардидааст. Аз рӯи қайди муаллиф дар таҳқиқоти М. Р. Шукуров пайдарҳамии таърихӣ, раванди инқилоби маданият ва усулҳои мушаххаси тадриҷан барҳам додани ақибмондагии фарҳангӣ инъикос ёфтааст [5].

Чустуҷӯ ва таҳқиқи пайвастаи муҳаққиқ боиси интишор гардидани асар таҳти унвони “Очерки таърихи ташаккули маданияти сотсиалистии тоҷик” гардид [10,с.181]. Мухтавои асар ташаккули маданияти сотсиалистии тоҷикро дар давраи аввали инқилоб, яъне то таъсисёбии Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон фаро мегирад. Асари мазкур дар асоси истифодаи сарчашмаҳои таърихӣ, бойгонӣ, солнома, маълумотнома ва ҳуҷҷатҳо таълиф гардида, дар он ҷараёни тавлиди маданияти сотсиалистии тоҷик инъикос ёфтааст. Муҳимияти тадқиқот дар он маълум мегардад, ки муаллиф роҳи таърихӣ инкишофи маданияти сотсиалистии халқи тоҷикро дар давраи ташаккул ба ду марҳила ҷудо намудааст, ки ҷунин усул аз ҷиҳати сабақати замон ва муаммогузорӣ дорой хусусиятҳои ҳос буд. Аз нуқтаи назари муҳаққиқ, марҳилаи аввал солҳои 1917-1924 ва дуввум солҳои 1924-1929 - ро дар бар мегирад.

Масъалаи даврандагии таърихи фарҳанги ҷумҳури дар тадқиқоти М.Р Шукуров дақиқ ва асоснок дарҷ гардидааст. Дар монографияи “Очерки таърихи ташаккули маданияти сотсиалистии тоҷик” таърихи фарҳанги ҷумҳури ба ду ва дар “Таърихи ҳаёти маданият Тоҷикистони шӯравӣ (1917-1941)” ба се давра ҷудо гардидааст. Аз ин ҷиҳат ба ҳулосае омадан лозим аст, ки муҳаққиқ давраи сеюмро дар монографияи дигараш бо унвони “Таърихи ҳаёти фарҳангии Тоҷикистони шӯравӣ (1917-1941)” илова намудааст.

Академик Р. М. Масов дар хусуси хизматҳои арзанда ва таҳқиқоти воқеан комили илмии М. Р. Шукуров иброз медорад, ки ӯ таърихи маҳви ақибмондагии фарҳангии халқи тоҷик ва рушди маданияти сотсиалистиро аз соли 1917 то 1941 мушаххас даврабандӣ намуда, ба се марҳала чудо кардааст, ки навгонӣ дар даврабандии таърихнигории фарҳанги то давраи ҷангии Тоҷикистони шӯравӣ маҳсуб меёбад [2,с.200].

Аз рӯи қайди муҳаққиқ давраи аввал солҳои 1917-1924 аст, зеро даврони мазкур замони парокандагии халқи тоҷикро дар иртибот бо воқеаҳои сиёсии инқилобӣ ва мавҷуд набудани давлатдорӣ алоҳидаи тоҷикон дар бар мегирад. Илова бар ин, таъсири пантуркизм ва милитаризм ба маданияти халқи тоҷик ба назар мерасид. Зеро, аксари тоҷикон, қайд менамояд муаллиф дар ҳайати ҶМШС Туркистон, аморати Бухоро ва сипас Ҷумҳурии Шӯравии Бухоро ҳаёт ба сар мебуданд [11,с.491].

Давраи дуюм солҳои 1924-1929 – ро дар бар мегирад, ки боиси ташкили нахустин давлатдорӣ тоҷикон, яъне ҶМШС Тоҷикистон гардид. Муҳаққиқ давраи мазкурро ба ибтидои фаъолияти нақшавӣ барои маҳви нобаробарии фарҳангӣ нисбат дода, таъсири аввалин созмонҳои фарҳангии сотсиалистӣ, ба мисли мактаб, матбуот, нашриёт ва тайёр намудани кадрҳои миллиро дар ҳудуди Бухорои Шарқӣ мавриди омӯзиш қарор мегирад [11,с.491]. Муҳаққиқ самтҳои ҳаёти фарҳангиро ба қалам кашида, шарҳ медиҳад, ки тавассути сиёсати ленинӣ ва ҳизби Коммунистӣ халқи тоҷик аз сиёсати туркпарастон наҷот ёфта, аксари он дар як қаламрав муттаҳид гардиданд [3,с.18]. Хулосаи муҳаққиқ дар он ифода меёбад, ки маданияти сотсиалистӣ тоҷик бо шарофати ҳизби Коммунистӣ ва ҳукумати Шуравӣ, инчунин ёрии моддӣ маънавии халқи рус ташаккул ёфтааст. Маҳз бо ёрии онҳо сохтмони мактабу маориф, равнақи илму фарҳанг, бунёдгузори муассисаҳои маданияти равшаннамоӣ ва тарбияи кадрҳои баландсифати маҳаллӣ, пеш аз ҳама дар Тоҷикистони Шимолӣ ташаккул ёфтааст.

М. Р. Шукуров таҳқиқи раванди ҷараёнҳои маданияту маорифи тоҷикро аз мактабҳои маҳви бесаводӣ сар карда то, фаъолияти мактабҳои таълими умумӣ, курсҳои кӯтоҳмуддати касбомӯзӣ, омӯзишгоҳҳои педагогӣ, донишкадаҳои олии ва академияи илмҳои равшану возеҳ мавриди омӯзиш қарор дода, тадқиқ намудааст. Инчунин нақши зиёӣ маҳаллӣ дар ташаккул ва рушди босуръати маданияти халқи тоҷик инъикос ёфтааст. Зеро, дар саҳифаҳои асари муҳаққиқ, аз ташаккули зиёӣ илмию техникӣ ва тарбияи кадрҳои педагогӣ, фаъолияти муассисаҳои илмию донишгоҳҳои олии ва иттифоқҳои эҷодӣ тавассути далелҳои амиқу мушаххас оварда шудаанд [11,с.491].

Давраи сеюм солҳои 1929-1941 – ро фаро гирифта, ба ғалабаи инқилоби маданӣ, баланд гардидани сатҳи фарҳангии меҳнаткашон ва маҳви нобаробарии маданӣ хос аст [11,с.491]. Дар таърихнигории муносири тоҷик пажӯҳиш ва таҳлили осори М. Р. Шукуров роҷеъ ба комёбиҳои арсаи тамаддуни халқҳои шуравӣ ва даврабандӣ бо мисолҳои равшану саҳеҳ нишон дода шуда, саҳми он дар бунёди ҷомеаи сотсиалистӣ, таҳлил ва муқоисаи муваффақиятҳо дар марҳилаи сохтмони маданӣ ва татбиқи он дар амал мавқеи касбиятро пайдо намудааст. Ҳамин тавр, вақте суҳан аз ҳаёти фарҳангии Тоҷикистони шуравӣ ва даврабандии он меравад, воқеан дар масоили мазкур осори таҳқиқоти М.Р.Шукуров нақши калидиро иҷро менамоянд.

Гарчанде таҳқиқоти бешумор ва асарҳои бунёдиву дастҷамъона оид ба фарҳанги Тоҷикистони шӯравӣ таълиф ёфта, муваффақият ва мушкilotи инқилоби фарҳангиро инъикос намуда бошанд ҳам, аммо осори илмии М.Р.Шукуров мавқеи аввалиндарачаро касб менамоянд. Аз тарафи дигар, қимати илмии осори М.Р.Шукуров дар он ифода меёбад, ки ҳуди муаллиф иштирокчи ва ташаббускори бевоситаи таҳаввулоти ҳаёти фарҳангӣ мебошад. Бо чунин мазмун, аз рӯи қайди И.С. Брагинский бояд тазаққур дод, ки М.Р.Шукуров вақте қадам ба арсаи илми таърих ниҳод, диққати ӯро сараввал инқилоби маданияти Тоҷикистон ба худ ҷалб намуд, ки ин тасодуфӣ набуд. Зеро ҳуди М.Р. Шукуров яке аз ташаббускорони инқилоби маданияти ҷумҳурӣ ва шоҳиди бевоситаи ҳамаи он таҳаввулотҳо буд, ки дар ҷумҳурӣ амалӣ гардид [1,с.3-4].

Тадқиқоти муҳаққиқ хусусияти манбаӣ дорад, зеро муаллиф аз манбаҳои фаровони бозғамии ҳуҷжатҳо аз бойгонҳои Москваю Ленинград, Тошканду Самарқанд, Душанбею Ленинобод (имрӯза Суғд) истифода намуда, масъаларо мавриди пажӯҳиш қарор додааст. Муаллиф бо истифода аз манбаҳои арзишманд марҳила ба марҳила фарҳанги тоҷиконро аз замони ҳамроҳшавии Осиёи Миёна ба Русияи подшоҳӣ то барпошавии Ҳокимияти Шуравӣ таҳқиқ намуда, натиҷаи дилхоҳ ба даст овардааст. Дар тақвияти чунин заҳматҳои муҳаққиқ И.С.Брагинский нигоштааст, ки воқеан яке аз аввалин муаррихоне, ки даст ба нигоҳиши таърихи инқилоби фарҳангии тоҷик задааст, ин Шукуров М.Р. мебошад [1,с.4].

Вақте сухан дар бораи осори муҳаққиқ меравад, аз асари ӯ “Инқилоби маданӣ дар Тоҷикистон” [6,с.340] ёдовар мешавем, ки аввалин тадқиқот дар таърихнигории ватании Тоҷикистон маҳсуб меёбад, ки ба инкишофи маданияти халқи тоҷик дар давраи шӯравӣ бахшида шудааст. Дар асар маротибаи аввал маводи фаровони бойгонӣ мавриди истифода қарор гирифтааст. Муаллиф дар бобҳои асар оид ба масъалаҳои муҳими маорифи халқ, бахусус ташкил ва тараққиӣ мактабҳои шуравӣ, дар амал татбиқи гардидани таълими умумии ҳатмӣ, маҳви бесаводӣ, сохтмони мактабҳои типӣ нав, тайёр намудани зиёӣни тоҷик, инкишофи шабакаи муассисаҳои маданият ва маърифат, таъсис ва инкишофи нашриёти миллий, матбуоти даврӣ, тавлиду инкишофи илм, санъат ва адабиёти шӯравии тоҷик маълумоти дақику илмӣ додааст [6, с. 4]. Муаллиф тавассути мисолҳои саҳеҳу дақиқ муваффақ гардидааст, ки чараёни ташаккули типӣ нави мактаб, фаъолияти созмонҳои ҳизбию комсомолии ҷумҳуриро таҳқиқ намояд. Инчунин дар асар баробари муваффақиятҳо, як қатор душворӣ ва нуқсон, ки ба пешрафти маориф, илм, санъат, адабиёт ва матбуот монеа эҷод менамуданд, номбар шудааст. Зеро муборизаи синфӣ баҳри дар амал татбиқи гардидани чорабиниҳои аввалини Ҳокимияти Шуравӣ идома меёфт.

Натиҷаи заҳматҳои пайваस्ताву тӯлонии М.Р.Шукуров боиси афзун гардидани теъдоди осори илмӣ олим мегардиданд. И.С.Брагинский роҷеъ ба таълифоти профессор М. Р. Шукуров қайд намудааст, ки дар маҷмуъ шумораи умумии таълифоти олим қариб ба 200 номгуй мерасад [1, с.3].

Кӯшишҳои пайвастаи илмомӯзии муаррих ва нишондиҳандаи муҳиму заҳматталаби ӯ соли 1967 боиси дифоъ гардидани рисолаи докторӣ дар мавзӯи «Аз байн бурдани нобаробарии маданӣ ва рушди маданияти сотсиалистӣ дар Тоҷикистон (солҳои 1917-1941)» гардид [8,с. 92].

Соли 1970 асари нисбатан калонҳаҷм ва мукаммали ӯ таҳти унвони “Таърихи ҳаёти маданияи Тоҷикистони Шуравӣ (1917-1941)” [11, с. 494] интишор гардид. Аз мундариҷаи асар маълум мегардад, ки вазъи фарҳангии давраи нисбатан ҳассоси таърихӣ, аз замонҳои ҳамроҳшавии Осиеи Миёна ба Россия то соли 1941 мавриди таҳқиқоти мукаммали илмӣ қарор гирифтааст. Муаллиф тавонистааст, ки бо далелҳои қотеъ хусусиятҳои хоси маданияи халқи тоҷикро пеш аз инқилоб ва барҳам додани ақибмонии иқтисодиву фарҳангии ҷумҳури дар марҳилаи аввали сохтмони сотсиализм таҳқиқ намояд.

Академик З. Ш. Раҷабов дар пешгуфтори китоби мазкур овардааст, муҳтавои асари мазкур масъалаҳои маҳви нобаробарии маданӣ ва тараққиёти фарҳанги сотсиалистии Тоҷикистонро фаро мегирад, ки дар гузашта яке аз кишварҳои ақибмонда буд. Инчунин тазаккур додааст, ки фарқияти асари мазкур аз дигар таҳқиқотҳо дар он аст, ки масъалаҳои сохтмони фарҳангии Тоҷикистон дар шакли маҷмуъ таҳқиқ гардидааст [11,с.5-6]. Асар бо истифода аз маводи фаровони мушаххас тавассути идеологияи марксизм-ленинизм самтҳои муҳталифи раванди инқилоби фарҳангии Тоҷикистонро аз ғалабаи Инқилоби Октябр то оғози Ҷанги Бузурги ватанӣ фаро мегирад. Муаллиф сарчашма ва ҳуҷҷатҳоро таҳлил намуда, ба ҳулосае омадааст, ки то оғози ҷанг раванди маданиятунонии Тоҷикистон ба сатҳи ҷумҳуриҳои умумиитифоқӣ расида буд [11,с.6]. Қиммати илмӣ асар дар он ифода меёбад, ки он қонуниятҳои умумӣ ва хусусиятҳои ҷудоғонаи чараёни ташаккули маданияти сотсиалистии халқи тоҷик ба инobat гирифта шуда, муайян гардидааст.

Солҳои 70-80-уми асри ХХ профессор М.Р.Шукуров як қатор рисолаи бунёдии илмиро ба мисли «Ҳаёти маданияи Тоҷикистон дар солҳои Ҷанги Бузурги ватанӣ» [14,с.160], «Ҳаёти маданияи Тоҷикистон дар давраи сотсиализми мутараққӣ», [12,с.240] нашри пурра ва такмилёфтаи «Иттифоқҳои касабии Тоҷикистони Шуравӣ» [7,с.19] ва ғайра таълиф намудааст, ки дар таърихнигории фарҳанги Тоҷикистони шӯравӣ намунаи баланди таҳқиқоти таърихӣ ба ҳисоб меравад. Муаллифи ин асарҳо муҳимтарин масъалаҳои мубрами маданияти халқи тоҷикро тадқиқ карда, оид ба бархе аз ҷанбаҳои норавшан назари худро иброз намудааст.

Оид ба рӯзмарагии асари муаллиф “Ҳаёти маданияи Тоҷикистон дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945)” ибрази ақида намудан лозим аст, ки масоили рушду такомули маданияти сотсиалистии ҷумҳуриро дар солҳои ҷанг фаро мегирад [14,с.3-4]. Роҷеъ ба муҳимияти асари мазкур И.С.Брагинский дар пешгуфтор изҳори андеша намудааст, ки муаллиф масъалаҳои фарҳангии солҳои мудҳиши ҷанг, бахусус дар рӯҳияи ватандӯстӣ фаъолияти эҷодии дастаҷамъонаи созмону муассисаҳо ва гурӯҳҳои фарҳангӣ, васоити ахбори омма, илм, маориф, адабиёт ва санъати ҷумҳуриро мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор додааст. Бо далелҳои мушаххас собит намудааст, ки ба тамоми мушкилоти замони ҷанг нигоҳ накарда, қуллӣ самтҳои ҳаёти фарҳанги маънавӣ дар ақибгоҳ муттаҳид гардида, саҳми худро дар ғалаба бар зидди фашизм гузоштаанд. Ҳамзамон намояндагони аҳли илму фарҳанги Тоҷикистон дар қатори ҳазорҳо

чанговар ба фронт сафарбар гардидаанд [14,с.3-4]. Муҳаққиқ дар назди худ мақсад гузоштааст, ки маҳз таҷрибаи садоқатмандонаи хунармандони тоҷикро дар солҳои мудҳиши ҷанг ба таҳлилу таҳқиқ кашад, ки сабақи бузурги таърихӣ барои наслҳои оянда маҳсуб меёбад ва ба он ноил гардидааст. Муаллиф собит намуд, ки дар ғолибияти нерӯи шӯравӣ бар зидди фашизм, дар баробари намояндагони дигар касбу кор саҳми хунармандону аҳли фарҳанги ҷумҳурӣ назаррас мебошад.

Ҳамин тавр, нақши М. Р. Шукуров дар таҳқиқи таърихи ҳаёти фарҳангии Тоҷикистони Шуравӣ арзишманд буда, осори илмӣ ӯ «Очеркҳои таърихи ташаккули маданияти сотсиалистии Тоҷикистон» [10], «Таърихи ҳаёти маданияи Тоҷикистони Шуравӣ (солҳои 1917-1941)» [11], «Ҳаёти маданияи Тоҷикистон дар солҳои Ҷанги Бузурги ватанӣ» [14] «Пешрафти маданияи Тоҷикистони Шуравӣ ва тасвири он дар адабиёти хориҷӣ» [15], «Ҳаёти маданияи Тоҷикистон дар давраи сотсиализми мутараққӣ» [12] дар таърихнигории ватанӣ роҷеъ ба ҳаёти фарҳангии ҷумҳурӣ мавқеи муҳимро касб намудааст.

Хуллас, таърихи фарҳанги сотсиалистии Тоҷикистони шуравӣ, равандҳои мухталифи он, марҳилаҳои инкишоф, дастовардҳои соҳаи фарҳангии ҷумҳурӣ дақиқкорона дар осори муҳаққиқ дар доираҳои илмӣ таҳлилу таҳқиқ гардидааст. Аз ин ҷиҳат, осори муҳаққиқ нуфуз пайдо намуда, дар омӯзишу таҳқиқи масъалаҳои фарҳангии таърихнигории Тоҷикистон мавқеи аввалиндарачаро касб менамояд. Дар маҷмӯъ саҳми М.Р.Шукуров дар омӯзиш ва таҳқиқи ҳаёти фарҳангии Тоҷикистони шуравӣ назаррас буда, инъикоси он дар доираи як мақола ғайриимкон буда, тадқиқоти мукаммали алоҳидаи илмиро талаб менамояд. Таърихнигоронро зарур аст, ки осори илми М.Р.Шукуровро вобаста ба пешрафти илмҳои таърих дар замони муосир омӯхта, арзиши онҳоро ҷиҳати инъикоси воқеаҳои таърихии Тоҷикистони шӯравӣ арҷгузорӣ намоянд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Брагинский, И.С. Соҳибдили равшанзамир: Олими мо/ И.С.Брагинский, Ҳ.Дустов // Маориф ва маданият. 1980.-15 май.
2. Масов, Р. М.Историография Советского Таджикистана (1917-1975)/ Р.М.Масов.–Душанбе: Дониш, 1978. – 200 с.
3. Қодиров, А.Мақсуд Раҳматуллоевич Шукуров/А.Қодиров,Ш.Чалилов.–Душанбе,1970. – 34 с.
4. Чалилов, Ҳ.Сазовори кадршиносист/ Ҳ. Чалилов, Ш. Дустов // Газетаи муаллимон.-1967.-С.3.
5. Шагалов, Е.С. Актуальная тема. Проблемы культурного строительства в Таджикистане в исследованиях М. Р. Шукурова/Е.С.Шагалова// Коммунист Таджикистана.- 1976.- 22 марта.
6. Шукуров, М. Р. Революцияи мадания дар Тоҷикистон/ М. Р. Шукуров. - Сталинобод: Нашрдавтоҷик, 1957. – 340 с.
7. Шукуров, М. Р. Профсоюзы Советского Таджикистана/ М. Р. Шукуров.-Москва, Профиздат, 1964. – 19 с.
8. Шукуров, М.Р. Ликвидация культурного неравенства и развитие социалистической культуры Таджикистана (1917 - 1941гг.): автореф. дисс. д-ра. ист.наук: 07.00.02. / Шукуров Максуд Раҳматуллоевич.- М., 1966.- 92 с.
9. Шукуров, М.Р. Ликвидация культурного неравенства и развитие социалистической культуры Таджикистана (1924-1941). Монография / М. Р. Шукуров. – Москва, 1966.- 92 с.
- 10.Шукуров, М.Р. Очерки таърихии ташаккули маданияти социалистии тоҷик (1917-1929 гг.)/М. Р. Шукуров. - Душанбе: Ирфон, 1969. - 181 с.
- 11.Шукуров, М. Р. История культурной жизни Советского Таджикистана (1917-1941 гг.). Ч.1./ М. Р. Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 1970. – 494 с.
- 12.Шукуров, М.Р. Культурная жизнь Таджикистана в период развитого социализма. Монография / М. Р. Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 1980. – 240 с.
- 13.Шукуров, М.Р. История культурной жизни Советского Таджикистана/ М. Р. Шукуров. - Душанбе: Ирфон, 1980. – 240 с.
- 14.Шукуров, М.Р. Культурная жизнь Таджикистана в годы Великой Отечественной войны (1941 - 1945гг.)/ М. Р. Шукуров. Душанбе: Ирфон, 1985. - 160 с.
15. Шукуров, М.Р. Культурный прогресс в Советском Таджикистане и его интерпретации в зарубежной литературе/М. Р. Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 112 с.

REFERENCES:

1. Braginsky I. S., Dustov H. An enlightened scholar: our scientist // Maorif va Madaniyat. - 1980, 15 may.

2. Masov R.M. Historiography of the Soviet Tajikistan. (1917-1975). Monograph / R.M. Masov. – Dushanbe: Donish, 1978. – 200 p.
3. Kodirov A., Jalilov Sh. Maksud Rahmatullovich Shukurov /A. Kodirov., Sh. Jalilov. – Dushanbe, 1970. – 34 p.
4. Jalilov H., Dustov Sh. Worthy of respect / H. Jalilov, Sh.Dustov // Gazetai Muallimon. – 1967. – P.3.
5. Shagalov E.S. Problems of Relevant topic. The cultural construction in Tajikistan in the research of M.R. Shukurov // Kommunist Tajikistana. – 1976, March 22.
6. Shukurov M.R. Cultural revolution in Tajikistan. Monograph / M.R. Shukurov. Stalinabad: Nashrdavtojik, 1957. – 340 p.
7. Shukurov M.R. Trade Unions of the Soviet Tajikistan. / Monograph / M.R. Shukurov. Profizdat, 1964. – 19 p.
8. Shukurov M.R. Elimination of cultural inequality and the development of socialist culture of Tajikistan (1917-1941 y.), Abstract of the thesis. diss. Dr. hist. se: 07.00.02. / Maksud Rahmatullovich Shukurov. – M., 1966. – 92 p.
9. Shukurov M.R. The elimination of cultural inequality and the development of the socialist culture of Tajikistan (1924-1941 y) Monograph / M.R. Shukurov. - Moscow, 1966. – 92 p.
10. Shukurov M.R. The historically sketch on the development of Tajik socialist culture (1917-1929 y.) Monograph / M.R. Shukurov. – Dushanbe: Irfon, 1969. – 181 p.
11. Shukurov M.R. The history of the cultural life of the Soviet Tajikistan (1917-1941 y.). Part 1. Monograph / M.R. Shukurov. – Dushanbe: Irfon, 1970. – 494 p.
12. Shukurov M.R. Cultural life of Tajikistan in the period of developed socialism Monograph / M.R. Shukurov. – Dushanbe: Irfon, 1980. – 240 p.
13. Shukurov M.R. History of the cultural life of the Soviet Tajikistan. Monograph / M.R. Shukurov. – Dushanbe: Irfon, 1980. – 240 p.
14. Shukurov M.R. Cultural life of Tajikistan during the Great Patriotic War (1941-1945 y.) Monograph / M.R. Shukurov. – Dushanbe: Irfon, 1985. – 160 p.
15. Shukurov M.R. Cultural Progress in the Soviet Tajikistan and its interpretation in Foreign Literature/ Monograph / M.R. Shukurov. – Dushanbe: Irfon, 1985. – 112 p.